

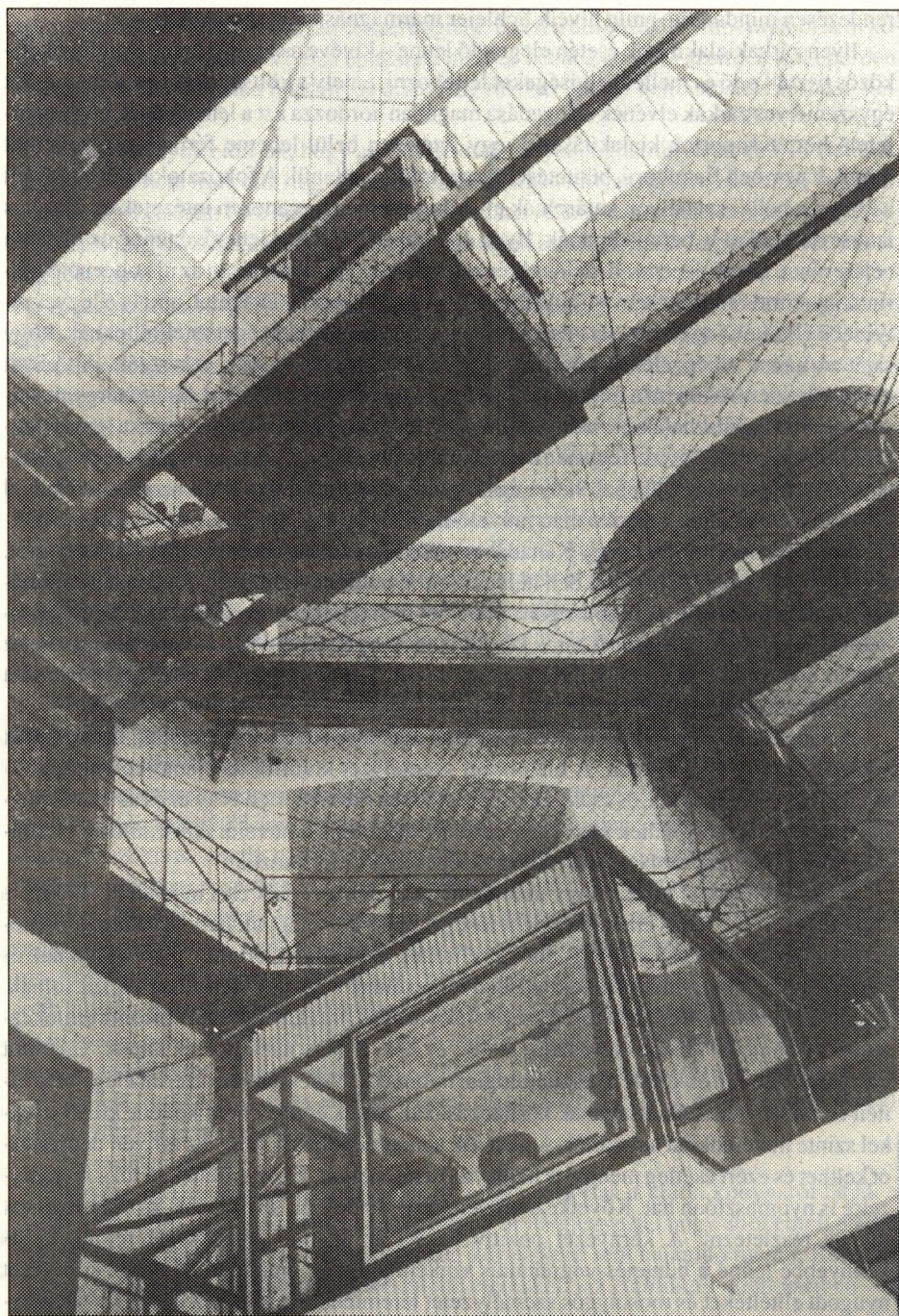
Az építész szemével

Korlátozott lehetőségek • Csapatmunka

Az elmúlt időszakban több cikk, feljegyzés és tanulmány foglalkozott a büntetés-végrehajtás épületállományának állapotával, és ezzel összefüggésben az újelveknek és irányzatoknak megfelelő elhelyezési igényekkel. Ehhez a témához szeretnék néhány gondolatot hozzáfűzni egy magyar építész szemével. Szakmából adódóan gondolataimat elsősorban vázlatok és tervek formájában tudom megérteni, ezért igen nehéz feladat számomra írásban kifejteni véleményemet. Ezen okból általános gondolataimat osztom meg az olvasóval, de higgyék el, hogy amiről írok, azt magam előtt térben és megjelenési formájában látom. Az építész feladata – még a börtönök tekintetében is – az ember szolgálata oly módon, hogy a környezet formálásával, a terek és térkapcsolatok megfelelő kialakításával, belsőépítészeti megoldásokkal az emberi méltóságot szolgáló élő-, lakó-, és munkakörnyezetet teremtsen.

A magyar büntetés-végrehajtási intézetek nagy többségükben építésük idején megfeleltek a kor és az akkori jogszabályok követelményeinek. Az idő- és a szemléletváltozással együtt járó törvényi változások ma már a szó legszorosabb értelmében korszerűtlenné tették intézeteink többségét. Figyelemmel az európai normák ajánlásaira, a meglévő elhelyezési „körletek” átalakítása férőhelycsökkenést eredményez, amelyet pótolni kell. Ezzel párhuzamosan a bűnözés sajnálatosan lendületes növekedése további férőhelybővítést tesz szükségessé.

A börtönviszonyok országonként eltérőek és híven tükrözik az adott nemzet gazdasági erejét. A fejlett és gazdaságilag erős államok technikailag korszerű, viszonylag kevés őrszeméllyel dolgozó intézeteket hoztak létre. A magas életszínvonal – a bérköltések szintje – a technikai megoldásokat tették gazdaságossá. A közepesen fejlett vagy ezt el sem érő államokban az olcsó munkaerő miatt a magas színvonalú technikai megoldások háttérbe szorultak. Ezen országokban, így köztük hazánkban is, a gazdaság megerősödését követően a technika kerül majd előtérbe, és az üzemeltető személyzet többsége kifejezetten a „nevelés” területén fog dolgozni. Az előzőekben feltételezett trend miatt Magyarországon, a még meglévő és üzemelő, valamint a korszerűsített vagy újonnan épült intézetek közötti minőségi különbségek feszültséget okozhatnak. A korszerűsítésnek és egy új intézet létrehozásának azonos alapon kell nyugodnia, amely szerint büntetési fokozattól függően az elítéltek csak a szabadságuktól vannak (lesznek) megfosztva. Ennek megfelelően még a legszigorúbb fokozatra, a fegyházra ítélt embernek is joga van (lesz) büntetésének időtartamára olyan zárkörülmények között élni, amit az „otthonának” tekinthet és érezhet. A fentiek alapján – bár esetleg egyeseknek furcsán hangzik – a zárkák egyszemélyessége biztosítja azt az intimitást, amelyre minden embernek, még az elítélteknek is szüksége van. (Mint ismeretes, a Baader-Meinhof-csoport tagjai a legszigorúbb őrzési feltételek mellett is rádiózhattak és lemezeket hallgathattak a zárkáikban lévő hifi be-

rendezésen mindaddig, amíg híveik Schleier iparmágnást el nem rabolták.)

Ilyen zárkakialakítások esetén elegendő lenne – kivéve a szigorú őrzés alatt lévőket – közös tisztálkodó és mellékhelyiségeket létrehozni, amely a költségeket csökkentené. Az egyszemélyes zárkák elvének elfogadása magában hordozza azt a lehetőséget, hogy megfelelő körletcsoportok kialakításával, egy intézetben belül lehetne férfi és nő, valamint mindkét nembeli fiatalok, büntetési fokozattól függetlenül. A fokozatokat körletenként a körleten belüli szabályok határolnák el. Adott esetben ugyanezen intézetek az előzetes letartóztatottakat is befogadhatnak. Ilyen építészeti kialakítás lehetővé tenné az újabb célszerűnek látszó decentralizációs elképzeléseket is. Természetesen az új koncepció szerint kialakított rendszer sem nélkülözhet egy vagy több olyan intézetet, amely a legveszélyesebb elítéltek fogva tartását végezné. Meg kell adni a lehetőséget az elítélteknek, hogy saját zárkáikat elképzeléseiknek megfelelően díszítsék vagy akár színezzék. A tipizált zárkaberendezéseken túl a maximális biztonság figyelembevételével díszítő tárgyak, növények, esetleg díszhalak és madarak tartását is lehetővé kellene tenni. A zárka legyen maximálisan biztonságos, de legyen az elítélt magánterülete. A zárkák megfelelő csoportosításával, úgynevezett nappali helyiségek kialakítása szükséges, ahol az elítélt társaival közösségi életet élhet, szórakozhat, művelődhet.

Lendvay úrtól tudjuk, hogy Kanadában nem biztosítanak minden zárkába televíziót. A tévét a közösségi helyiségekben helyezik el. Az elítélteknek, persze, joga van a zárkájában tévét tartani, de a saját költségén, amely az üzemeltetésre is vonatkozik. Ezért ők lehetőség szerint csak akkumulátoros készülékeket engedélyeznek a zárkába, hogy ne az intézet elektromos energiáját használja az elítélt. Természetesen a nézhető műsorokat központi vezérlőteremből határozzák meg.

A nappaliban az elítélteken túl elsősorban csak a nevelők tartózkodnak. Itt tarthatják a közösségi foglalkozásokat. A biztonsági személyzet kívülről az ellenőrző zónából figyelheti az eseményeket, és csak szükség esetén lép (köz)be. Lendvay úr és az én véleményem szerint is, az elítéltek közvetlen partnere elsősorban a nevelő. Az őt, illetve biztonsági személyzet kapcsolata csak a legszükségesebbre szorítkozhat.

Ez azt is magával hozza, hogy új intézmény esetén a zárkák és a nappalik kialakítása a kívülről történő teljes ellenőrzési lehetőséget igényli. A nappali helyiségeken túlmenően foglalkoztatókra van szükség, ahol az elítéltek valamilyen, értelmi színvonaluknak és képességüknek megfelelő szakoktatásban részesülnek vagy kedvtelésükre barkácsolnak. Az intézeteknek belülről lehetőség szerint nem szabad minden lépésnél börtönre emlékeztetnie. A büntetés szabadságvesztést ír elő, és nem a nagy acélajtók és kapuk, valamint vasrácsok állandó és kötelező pszichológiai nyomását. Véleményem szerint elég, ha az elítélt tisztában van szabadságának korlátozásával, annak érzését nem kellene külső jelekkel szinte méterenként sulykolni. A nevelők a megmondható, hogy ez milyen depressziót kelthet és ezért esetleg mennyire hiábavaló a munkájuk. Ez az elítélteken túl a személyzetre is nyomasztóan hat. Következésképpen, úgy gondolom, az orvosok, pszichológusok tudnák részletezni. A környezet pozitív hatása az állandó feszültséget feloldaná, és könnyebbé tenné a büntetés-végrehajtás szakembereinek munkáját. A derűs környezet nyugodt elítélteket és mosolygós személyzetet teremtene. Az elítéltek élet- és a személy-

zet munkakörülményei szorosan összefüggnek. Ezért a dolgozók szempontjából sem közböbs az intézet külső és belső építészeti hatása. Tehát a korábbi szemlélettől eltérően, intézeteinknek belülről a maximális biztonság mellett inkább bentlakásos iskolákra kellene hasonlítaniuk.

A jogszabályok előírják, hogy az elítélteknek milyen joghátrányokat kell elviselniük. Azt azonban nem írják elő, hogy például a zárkájukban milyen ágyon fehetnek vagy milyen széket és asztalt használhatnak. Ezért formatervezett, esztétikus, de biztonságos berendezési tárgyakat kellene egységesíteni, amelyek a zárkák merevségét képesek lennének feloldani.

A zárkaajtókat megfelelő furnérutánzzattal lehetne burkolni, felületkezelní, hogy a vasajtó – anyagából adódó – hideg és barátságtalan hatása így megszűnjék. Az eddig használt kémlelők helyett megfelelő látószögű, kis átmérőjű lencsés „kukucsát” vagy detektív-tüköröt indokolt alkalmazni. Ezzel csökkenne mind az ellenőrzött, mind az ellenőrző személy kellemetlen érzése és a zárka intim légköre is megmaradna. Az ablakokat olyan szerkezetből kellene készíteni, hogy az a rács feladatát is ellássa. Erre már folynak kísérletek.

A nappaliban – feltételezve, hogy állandó felügyelő nem szükséges – a technikai megfigyelésnek és ellenőrzésnek kell elsődleges szerephez jutni.

Az elítéltek mozgásigényének kielégítésére, az energiák levezetésére megfelelő fedett és zárt, valamint szabadtéri sportolási lehetőséget kell biztosítani, amelyek a személyzet mozgásigényét is kielégíthetik. Egy volt nevelő mesélte, hogy az elítéltekkel tartott közös sportfoglalkozás – a konkrét esetben foci – milyen jó hatással van az elítéltek és a nevelők kapcsolatára.

Most néhány gondolat azon problémákról, amelyekre az építész egyedül nem tud válaszolni, és amelyek speciális szakemberek közreműködését igénylik.

1. Biztonsági kérdések

Hogyan valósul meg az elítéltek őrzése, védelme önmaguktól, társaiktól, külső támadástól? Eddigi tárgyalásaim és beszélgetéseim során minden esetben maximális biztonságról beszéltünk, amely mérhetetlen fogalom. Meddig felel a személyzet a fogvatartott életéért vagy testi épségéért? Hiszen az elítélt fejfel mehet a falnak és ezért nem párnázhatunk ki minden zárkát. Ha elfogadnánk azt a határt, hogy az elítélt csak szándékosan tudjon önmagában (és nem másokban) kárt okozni – amit úgysem tudunk megakadályozni – és ezért az intézet nem felel, akkor a környezet kialakítása lényegesen egyszerűbb és jobb lehetne. Kívülről történő támadás esetén a mai korszerű kézi rakétafegyverekkel bárkit és bármit meg lehet semmisíteni. Ennek megfelelően a jelenleg meglévő őrtornyok kizárólag a szökés megakadályozására alkalmasak (?). Lehet, hogy tornyok helyett az épületek befelé fordításával, vagy ahol nem lehet, ott megfelelő technikai megoldásokkal kellene a szökéseket megakadályozni?

2. Egyéb kérdések

Jelenleg az üzemeltető személyzetet és a fogvatartottakat külön konyháról látják el étellel. Intézetlátogatásaink során Lendvay úr megjegyezte, hogy ahol elítélt ételkészítéssel kerül kapcsolatba, ott ő az étkezde környékére sem hajlandó menni. Rossz tapasztalatai voltak a fogvatartottak készítette étellel. Az ételmiszer adott esetben – az

őrszemélyzet figyelmét kijátszva – a fogvatartottak között a fegyelmezés vagy bosszú eszköze lehet. Véleményem szerint a külön konyha ezt a problémát nem küszöböli ki és ez igen költséges megoldás. Miért nem lehet kizárólag külsőkkel üzemeltetett konyhákat működtetni, hiszen ezzel megoldható lenne a személyzet és a fogvatartottak ételének közös főzése, illetve elkészítése. Ilyen megoldás esetén (mint „üzemi konyha”) külsők részére is főzhetne. A konyha ezzel rentábilissá válhatna. Ez a működtetés különösen új börtön esetén építészetiileg – a szükséges biztonság figyelembevételével – megoldható.

A Magyarországon kötelező Országos Építészeti Szabályzat (OÉSZ) előír bizonyos normatívákat, amelyektől csak egyedi felmentés alapján szabad eltérni. Ilyen például a természetes világítás mértéke, az egy főre előírt légköbméter stb. Az intézetek nagy többségénél ez éppen a koruk miatt nem megfelelő, ezért korszerűsítésük esetén a fentiekre figyelemmel kell lenni. Például az egy főre eső előírt légtérmennyiség 15 légköbméter/fő, amelyből 2,8 méteres belmagasság esetén 5,4 m² adódik.

Az ágy alapterületének levonását követően szabad területként 3,8 m² marad, amely szinte azonos az ajánlott európai normákkal. Lehet, hogy csak az OÉSZ-t kellene betartani és már kielégítőnek az oly sokszor emlegetett ajánlásokat?

Lendvai úr második látogatásakor átadta nekünk egy Kanadában megvalósult intézet tervét, amely – a megfelelő szakemberek által végzett – áttanulmányozás és adaptálás után alkalmasnak látszik egy új, korszerű intézet megvalósítására.

Jelenlegi gazdasági lehetőségeink erre nem sok reményt adnak. Várhatóan az elkövetkezendő időben a meglévő épületállomány korszerűsítése lesz a fő feladat, amely viszont nem nélkülözheti egy egységes, minden területet felölelő és intézetekre lebontott fejlesztési koncepció kidolgozását. Az ideális zárkánormákat meghatározva kell eljutni az intézeti nagyságrendig. Ezt kellene az adott intézetek lehetőségéhez igazítva tervezni és megvalósítani. A korszerűsítések, a férőhelypótlás miatt egy ponton túl elengedhetetlenül szükségessé teszik majd egy vagy több új intézet építését. A fejlesztési tervek készítése csak csapatmunkában képzelhető el. Ennek tevékeny részese kell hogy legyen – a műszaki tervezőkön túl – a nevelés és a biztonság specialistája.

Indokoltnak tűnik, hogy a tervezéssel és beruházással foglalkozó szakemberek megismerkedjenek néhány igen korszerű intézettel. A műszaki felkészültséggel rendelkezők más szemmel látnak és más szempontból szereznek tapasztalatot, mint az üzemeltetők. Jelenleg az ő kezükben van a felújítás és korszerűsítés színvonalának műszaki meghatározása. Ezért nem mindegy, hogy milyen ismeretanyaggal rendelkeznek.

Komáromi István